

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.8>

ZRÓŻNICOWANIE WEWNĘTRZNE JAKO CZYNNIK KSZTAŁTOWANIA INDYWIDUALNYCH TRAJEKTORII EDUKACYJNYCH STUDENTÓW

Karine Khachaturian

doktor filozofii, wykładowca

Charkowskiego Zawodowego College'u Transportu Samochodowego (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Anton Yaruta

kandydat nauk technicznych

Charkowskiego Zawodowego College'u Transportu Samochodowego (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-2538-4560

Adnotacja. Dziś edukacja na całym świecie zapewnia nie tylko poznanie świata, ale jest również uważana za najważniejszy czynnik powstawania i rozwoju jednostki w jej indywidualności, wyjątkowej oryginalności. Ta formacja powinna być zapewniona przez taki proces edukacyjny, którego główną funkcją jest organizacja jednej przestrzeni poznania i indywidualnego rozwoju.

Analiza procesu nauczania wykazała, że studenci nie mają możliwości wyboru celu w temacie, zajęciu, poziomie opanowania treści materiału, własnego stylu nauczania, metod, form i środków oceny efektów nauczania. Indywidualne cechy studentów są brane pod uwagę najczęściej podczas pisemnych prac kontrolnych, a nie na wszystkich etapach działalności edukacyjnej i poznawczej. W ten sposób nie zapewnia się indywidualnego rozwoju studenta, co pozwala mu na każdym etapie tworzyć indywidualne produkty, opierając się na jego indywidualnych cechach i umiejętnościach. Dlatego na obecnym etapie rozwoju szkolnictwa wyższego problem opracowania metodologii nauczania, która pozwala zdobywaczom wykształcenia wyższego budować i realizować własną ścieżkę rozwoju osobistego, to znaczy stworzyć własną indywidualną trajektorię edukacyjną, jest istotny.

Słowa kluczowe: zróżnicowanie wewnętrzne, indywidualna trajektoria edukacyjna, motywacja.

INTERNAL DIFFERENTIATION AS A FACTOR OF FORMATION OF INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORIES OF STUDENTS

Karine Khachaturian

PhD in Philology, Teacher

Kharkiv Avtotransport Professional College (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Anton Yaruta

Candidate of Technical Sciences

Kharkiv Avtotransport Professional College (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-2538-4560

Abstract. Today, education around the world provides not only knowledge of the world, but is also considered as the most important factor in the formation and development of the individual in its individuality, unique originality. This formation should be ensured by such an educational process, the main function of which is the organization of a single space of cognition and individual development.

Analysis of the learning process has shown that students are not given the opportunity to choose a goal in the topic, lesson, level of mastering the content of the material, their learning style, methods, forms and means of assessing learning results. Individual peculiarities of students are taken into account, most often, during written control works, and not at all stages of educational and cognitive activity. Thus, the individual development of the student is not provided, which allows him at each stage to create individual products based on his individual qualities and abilities. Therefore, at the present stage of the development of higher education, the problem of developing a teaching method that allows higher education applicants to build and implement their own personal development path, that is, to create their own individual educational trajectory is relevant.

Key words: internal differentiation, individual educational trajectory, motivation.

ВНУТРІШНЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ СТУДЕНТІВ

Каріне Хачатурян

доктор філософії, викладач

Харківського автотранспортного фахового коледжу (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Антон Ярута

кандидат технічних наук

Харківського автотранспортного фахового коледжу (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-2538-4560

Анотація. На сьогодні освіта в усьому світі забезпечує не тільки пізнання світу, але і розглядається як найважливіший фактор становлення і розвитку особистості в її індивідуальності, неповторній своєрідності. Це становлення має забезпечуватися таким освітнім процесом, основна функція якого – організація єдиного простору пізнання та індивідуального розвитку.

Аналіз процесу навчання показав, що студентам не надається можливість вибору мети у темі, занятті, рівні оволодіння змістом матеріалу, свого стилю навчання, методів, форм і засобів оцінки результатів навчання. Індивідуальні особливості студентів враховуються, найчастіше, при проведенні письмових контрольних робіт, а не на всіх етапах навчально-пізнавальної діяльності. Таким чином, не забезпечується індивідуальний розвиток студента, що дозволяє йому на кожному етапі створювати індивідуальну продукцію, спираючись на свої індивідуальні якості та здібності. Тому на сучасному етапі розвитку вищої освіти проблема розробки методики навчання, що дозволяє здобувачам вищої освіти побудувати та реалізувати власний шлях особистісного розвитку, тобто створити власну індивідуальну освітню траєкторію є актуальним.

Ключові слова: внутрішня диференціація, індивідуальна освітня траєкторія, мотивація.

Вступ. Гуманістична спрямованість реформ сучасної української освіти як ідея часу виразно усвідомлюється всіма суспільними та державними інститутами. Сучасні психолого-педагогічні теорії та концепції (С. Братченко, В. Зінченко, Д. Фельдштейн) орієнтовані на духовний і ціннісно-смысловий розвиток молодого покоління. Тим часом в останні роки загострюється суперечність між освітніми цілями, орієнтованими на особистісні цінності як пріоритет розвитку, та існуючими в реальній практиці навчального процесу способами і засобами гуманізації освіти.

Очевидно, що більшість реформ вищої освіти зачіпають формально-організаційні складові освіти, змінюють траєкторію підготовки студентів. Ці нововведення безумовно вплинуть на особливості підготовки майбутніх фахівців, але для успіху задуманих перетворень необхідно розробити такі складові процесу модернізації, які змінять не тільки кількість годин, що проводяться студентом в аудиторії, але й вплинуть на його навчальну, а згодом і професійну мотивацію, яка буде реально спонукати людину на початковому етапі професіоналізації до пошуку того життєвого шляху, який більшою мірою відповідає її особистісному потенціалу.

Одна з технологій такої актуалізації особистісної мотивації – технологія підготовки фахівців на основі індивідуальних освітніх траєкторій, яка позиціонується в системі сучасних реформ освіти як технологія, що дозволить індивідуалізувати освітній процес, інтегруючи різноманітні компоненти професійної підготовки, даючи отримати специфічну спеціалізацію, відмінну від усередненого уніфікованого стандарту, а саме такі унікальні фахівці найбільшою мірою затребувані на сучасному ринку праці, саме у таких випускників більше шансів реалізувати свій особистісний потенціал, правильно обрати майбутню професію і в майбутньому отримати гідні пропозиції щодо працевлаштування. Проте на сьогодні в педагогічних та психолого-педагогічних роботах практично не розроблена цілісна модель індивідуальних освітніх технологій як рівневого процесу освіти у ВНЗ на різних етапах. Виникає протиріччя між реальною потребою ринку праці в ексклюзивних фахівцях і фрагментарною індивідуалізацією у підготовці студентів, яка найчастіше інтерпретується або на рівні конкретних занять, або на рівні елективних програм, у той час як індивідуальні освітні траєкторії мають бути представлені як технології, які дозволяють вивести навчальний процес підготовки майбутніх фахівців на рівень смислової саморегуляції через сенсоутворення самих студентів. З одного боку, уніфікована (однакова для всіх) підготовка припускає, що випускники не можуть запропонувати ринку праці якісь унікальні послуги. З іншого боку, ринок праці багато в чому переважаний фахівцями аналогічного профілю підготовки, в той час як в реальній ситуації затребувані фахівці, які мають «штучну» спеціалізацію. Сучасність вимагає розробку індивідуальних освітніх траєкторій студентів як цілісної дидактичної технології підготовки фахівців у ВНЗ з метою підвищення навчальної мотивації студентів та підготовки фахівців кваліфікаційно-орієнтованих на запити ринку праці.

Мета статті – вивчення внутрішньої диференціації як фактору формування індивідуальних освітніх траєкторій студентів, які ініціюють пізнавальну та професійну мотивацію студентів.

Основна частина. Процес навчання у ВНЗ неможливий без урахування індивідуальних особливостей студента. Студенти, навіть навчаючись на одному курсі або в одній групі, за різними показниками значною мірою відрізняються один від одного, і в залежності від їх індивідуально-психологічних особливостей необхідно знайти саме той варіант організації навчального процесу, який буде найбільш продуктивним саме для актуалізації потенційних здібностей студента.

Психологічна наука за декілька останніх десятиліть виявила досить велику кількість особливостей і властивостей студентів, які безпосередньо впливають на результативність навчального процесу, визначають спосіб і форми його організації. Так, наприклад, всі студенти поділяються на дві групи: «комунікативного типу» і «некомунікативного типу» (Харченкова, 2006:74). Студенти першого типу легко схоплюють іноземну мову на слух, швидко входять до процесу спілкування іноземною мовою, у них особливо розвинене мимовільне запам'ятовування. Студенти некомунікативного типу відчують складнощі у спілкуванні, проте в них систематизуючий розум – вони простіше засвоюють систему іноземної мови, в них добре розвинене довільне запам'ятовування. Сьогодні, коли навчання мови в загальноосвітній школі ведеться з орієнтацією на пізнавальні особливості «комунікативних» учнів, ті, хто за психологічними характеристиками належить до «некомунікативного» типу, змушені вивчати пропонований матеріал у невідповідності з тією пізнавальною стратегією, яка дана їм природою, і оскільки при цьому їх пізнавальні можливості виявляються затребуваними пропонованими навчальними техніками, результати навчання найчастіше бувають досить посередніми. Діти з різними пізнавальними стратегіями ніби спочатку поставлені в умовах загальноосвітньої школи в нерівні можливості. Виграє той, чий природні особливості більшою мірою відповідають традиційній методиці навчання.

В українській психолого-педагогічній науці сформовані принципи індивідуалізації та диференціації навчання, і під індивідуалізацією розуміється облік у процесі навчання індивідуальних особливостей студентів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і якою мірою враховуються. Як показує практика, організація диференціації освіти в сучасній освіті в нинішніх умовах має багато напрямків, що потребують серйозного дослідження. Хоча диференціація в історії народної освіти – справа не нова, але спеціальних досліджень щодо неї мало. Її досліджують Л. Кондратенко, С. Коробко, В. Монахов та інші, які висвітлюють загальні теоретичні питання профільної диференціації та окремі шляхи практичної її реалізації.

Під диференціацією, мається на увазі облік індивідуальних особливостей студентів у тій формі, коли студенти групуються на підставі будь-яких особливостей для окремого навчання; зазвичай навчання в цьому випадку відбувається за дещо різними навчальними планами та програмами. У зарубіжній педагогічній практиці, насамперед у США, диференційоване навчання розроблялося в таких варіантах: 1) від мінімальної модифікації в груповому навчанні до повністю незалежного навчання; 2) варіювання темпу навчання, цілей навчання, навчального матеріалу, необхідного рівня успішності; 3) використання групового або індивідуального навчання з усіх предметів, що вивчаються, з частини предметів, в окремих частинах навчального матеріалу або ж окремими учнями (Унт, 1990: 197).

У німецькій педагогіці, де традиції диференціації давні та багатопланові, виходячи з різних варіантів диференційованої організації навчального процесу, виділяють п'ять освітніх моделей: *вибіркова освітня модель* передбачає виділення декількох паралельних потоків, у кожному з яких реалізуються різні за рівнем освітні програми. Відбір і розподіл студентів по потоках проводиться в залежності від оцінки їх здібностей. У студента, який навчається в тому чи іншому потоці, існує тільки одна траєкторія руху. *Постановочна модель* на відміну від відбіркової передбачає об'єднання в групи студентів з різними здібностями (їх об'єднують випадковим методом). У таких групах вони вивчають певний набір предметів – суспільні науки, мову та деякі точні предмети. В *освітній моделі «змішаних здібностей»* вивчення всіх предметів проходить у постійних групах. Навчальний матеріал з деяких дисциплін поділяється на кілька періодів вивчення (наприклад п'ятитижневих). У ці періоди робота всіх студентів проходить на основі базового курсу. За результатами тестування оцінюється успішність опанування навчального матеріалу. Тим, хто засвоїв базовий курс, пропонується додатковий матеріал. Тим студентам, які не змогли засвоїти базовий курс, пропонується для повторного вивчення кілька відкоригованих матеріалів і завдань. В *інтегрованій освітній моделі* особлива увага приділяється індивідуальному розвитку здобувачів вищої освіти, усвідомленню ними своєї пропозиції в суспільстві та їх самостійності. Студенти об'єднуються у постійні групи. Сфера діяльності викладача значно розширюється – це і управління студентами, і консультування, і оволодіння майстерністю роботи в групі. Викладач адаптує навчальний матеріал до потреб кожного студента, обирає ті розвиваючі галузі, які найбільшою мірою відображають інтереси і спрямованість здобувача освіти, традиційний зміст ламається через призму раніше вивченого в новому нестандартному ракурсі (наприклад, мистецтво вираження думок і мови). В *інноваційній освітній моделі* особлива увага приділяється індивідуальним та соціальним цілям. Усі предмети навчального курсу викладає команда викладачів, яка забезпечує навчальний процес у постійній групі студентів. Студенти працюють у невеликих (4-6 осіб) групах «змішаних здібностей». Група має постійний склад протягом декількох років навчання. Соціальні процеси, що протікають у таких групах, стають частиною навчальної роботи. Обсяг та зміст навчального матеріалу суворо не визначені; межі між різними предметами розмиті, нечіткі. На зміст та обсяг навчальних програм можуть впливати як викладачі, так і студенти. Управління студентами тісно пов'язане з навчальним курсом.

Українська психолого-педагогічна наука виявляла інтерес до проблеми диференціації ще з часів педагогічних досліджень. Знов ця проблематика привернула на себе увагу лише в 90-ті роки, у зв'язку з тими

змінами, які проходили в суспільстві в цілому і тими реформами, які безпосередньо характеризували українську систему освіти кінця ХХ століття. Були зроблені численні спроби створити різні освітні моделі, орієнтовані на диференційовано значущі критерії в навчанні, такі як: рівень розумового розвитку студентів, швидкість засвоєння навчального матеріалу, рівень сформованості навчальних умінь, особливості спеціальних здібностей, особливості навчальної мотивації тощо. Величезна кількість освітніх закладів, орієнтованих на різні освітні цілі, пропонували та запроваджували різні варіанти диференційованої організації навчального процесу. Узагальнюючи цей «значний» та «об'ємний» досвід (як очевидно вдалий, так і очевидно посередній) необхідно проаналізувати його не тільки і не стільки з точки зору його зовнішньої атрибутики (поділ на потоки, створення гомогенних груп тощо), скільки з точки зору задіяності тих психологічних механізмів, які активізуються в студентів у пропонованій моделі навчання. Незважаючи на наявність порівняно великої кількості літератури, присвяченої проблемі диференціації та індивідуалізації навчання, і багаторічного досвіду дослідницької і практичної роботи з цих проблем, неможна не відзначити відсутності єдності у тлумаченні цих термінів. Педагогічна енциклопедія розрізняє поняття «диференціація навчання» та «індивідуалізація навчання». **Диференціація навчання** – це форма організації навчальної діяльності студентів, при якій враховуються їх схильності, інтереси та здібності, а індивідуалізація навчання – це організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Диференціація означає розчленування, поділ, розширення цілого на частини, форми, ступені, тоді стосовно процесу навчання ми розуміємо диференціацію як дію, завдання якої – поділ студентів у процесі навчання для досягнення головної мети навчання та врахування особливостей кожного студента.

Коли йдеться про диференційоване навчання, то йдеться про комплекс організаційно-управлінських, соціально-економічних, правових аспектів навчання, які створюють статус навчального закладу. Наприклад, зміст та організація навчально-виховного процесу визначили відмінності профільного та поглибленого вивчення предметів, умови набору студентів, наповнюваність груп, строки навчання, навантаження та оплати викладачів тощо.

А якщо йдеться про **диференційований підхід**, то мовиться про технологію індивідуального підходу до студентів з метою визначення рівня їх здібностей та можливостей, їх профільної орієнтації, максимального розвитку кожної особистості на всіх етапах навчання. Якщо диференціацію розглянути як систему, то диференційований підхід неймовірний без диференційованого навчання, тобто від організації навчально-виховного процесу в усіх його ланках безпосередньо залежить результативність технології індивідуального підходу до студентів.

А *індивідуальний підхід* до студентів передбачає часткову, тимчасову зміну найближчих завдань та окремих сторін змісту навчально-виховної роботи, постійне варіювання її методів та організаційних форм з урахуванням загального та особливого в особистості кожного студента для забезпечення всебічного її розвитку.

Рівнева диференціація виражається в тому, що, навчаючись в одній групі, за однією програмою і підручником, студенти можуть засвоювати матеріал на різних рівнях. Визначальним при цьому є рівень обов'язкової підготовки. Його досягнення свідчать про виконання здобувачем освіти мінімально необхідних вимог до засвоєння змісту. На його основі формуються більш високі рівні оволодіння матеріалом

Профільна диференціація передбачає навчання рівних груп за програмами, що відрізняються глибиною викладу матеріалу, обсягом відомостей і навіть номенклатурною пропонованих запитань, а також професійно орієнтованим змістом навчання. Різновидом профільного навчання є поглиблене вивчення окремих предметів, яке відрізняє досить просунутий рівень підготовки студентів з цих предметів, що дозволяє досягати високих результатів. Профільне навчання є більш демократичною і широкою формою фуркації навчального закладу на вищому щаблі.

Обидва види диференціації – рівнева і профільна – співіснують і взаємно доповнюють один одного на всіх щаблях освіти, проте в різній притомній вазі. На початкових курсах провідним напрямком диференціації є рівнева, хоча вона не втрачає свого значення і на старших курсах. На вищому щаблі пріоритет віддається різноманітним формам профільного вивчення предметів.

Так само існує *диференціація за здібностями*. На підставі обліку успішності на попередніх курсах студенти поділяються на кілька груп (за спеціальною бальною системою). Такий поділ передбачається щорічним. Практика показала, що перехід з групи з меншим балом до групи з більшим неможливий, оскільки рівень засвоєння навчального матеріалу в них різний і перехід з групи з більш високим балом до групи з низьким є неможливим. Здібності людини не є щось раз і назавжди дане і незмінне, вони формуються і розвиваються в певних видах діяльності і проявляються у різних людей в різному віці. Тому при групуванні студентів за здібностями завжди існує ймовірність помилки.

Іншим різновидом цієї системи є *диференціація з інтелекту* на основі інтелектуальних тестів. Тестування починається з моменту вступу абітурієнта до навчального закладу. За результатами тестування дітей розподіляють на групу здібних, середніх та нездатних. Усі студенти вивчали одні й ті самі предмети, але зміст їх був різним. На сьогодні диференціація навчання за здібностями не застосовується.

Для реалізації ідеї рівневої та профільної диференціації необхідна серйозна перебудова всієї методичної системи. Перш за все, з'являється необхідність різнорівневих і профільних програм, навчально-методичних посібників для організації диференційованого навчання на заняттях, групових та індивідуальних заняттях зі студентами різних здібностей, різного рівня знань тощо.

Особливості профільної диференціації:

– профільна диференціація навчання здійснюється завдяки наявності різних типів навчальних закладів, що працюють за своїми навчальними планами та програмами;

– профільна диференціація, здійснювана з суто прагматичною метою підготовки кадрів різних спеціальностей, коли недостатньо враховуються схильності та здібності студентів, що не призводить до позитивних результатів;

– часткова фурація, тобто зміна навчального плану та програм тільки з одного предмету, без докорінної перебудови всього навчального плану та всіх навчальних програм, недоцільна.

Особливого ракурсу проблема диференціації у навчанні виявляється в процесі її осмислення з позицій нових тенденцій в українській загальній та педагогічній психології. Теорії особистісно-орієнтованої освіти дають можливість вийти в дослідженні та осмисленні проблеми диференціації навчального процесу на новий рівень, розглядаючи не тільки когнітивні та інтелектуальні компоненти, але, найголовніше, акцентуючи увагу на особистісних, ціннісних, смислових характеристиках здобувачів освіти.

Матеріал і методи досліджень. Діагностика особливостей розвитку смислової сфери студентів та динаміка змін їх особистісно-смислових особливостей у процесі експерименту визначилися за допомогою тестів. Діагностика когнітивних (швидкість, гнучкість та оригінальність мислення), інтелектуальних та креативних особливостей здійснювалася за допомогою традиційних психологічних тестів, стандартизованих на дану вікову категорію.

Результати та їх обговорення

Внутрішня диференціація – якісно новий підхід до реалізації ідеї варіативності освіти. Він полягає в організації умов, коли за наявності єдиного для всіх освітнього простору створюється розвиваюче довкілля, де кожен студент залежно від властивих йому індивідуальних особливостей отримує різноманітні варіанти для розвитку.

При такій «внутрішній» диференціації всі здобувачі освіти опиняються в загальному (єдиному) освітньому просторі, але побудованому таким чином, що для кожного створюються такі умови індивідуального розвитку залежно від його здібностей, потреб, життєвих цінностей та соціальних указівок.

Цей вид в осмисленні проблеми диференціації ставить перед психологією завдання опису не просто нових, сучасних освітніх цілей, на які має працювати диференціація, а й на розкриття тих механізмів активізації особистісного, сутнісного, сенсового компоненту, яким має бути проникнутий сучасний освітній процес. Однак у тому вигляді, в якому на сьогодні диференціація здійснюється в освітньому процесі, включаючи його інноваційні варіанти, вона лежить поза його сенсоутворюючою площиною. Якщо сенсоутворення при цьому і здійснюється, то в основному не внаслідок диференціації, а за рахунок якихось інших фактів. У кращому випадку використання у педагогічному процесі і фігурування у дидактиці інструментарію диференціації може бути кваліфіковано як засіб особистісного розвитку студентів, тих зон їх особистісної сфери, які розташовуються поза смисловими проявами особистості. Смислова ж основа людини вже її особистісна основа, хоча і становить базову характеристику особистості. Диференціація в чинному освітньому процесі, що здійснюється зазвичай ззовні, викладачем, має зовнішній характер, не охоплює стрижневих властивостей особистості, її смислових уподобань. Навіть багаторівнева диференціація, якою вона постає в педагогічній теорії та реальній педагогічній діяльності, оминає, як правило, завдання сенсового розвитку студентів. Увага в ній фіксується на підтримці та розвитку когнітивних, гностичних сторін індивідуальності студентів.

Таким чином, з ідеї сенсового вибору студентів як стратегічної лінії навчального процесу випливає принципово інше розуміння, інша реальність диференціації навчання. Йдеться про диференціацію, що формується зсередини навчального процесу, із замикання суб'єктного досвіду студентів на об'єктних цінностях.

Список використаних джерел:

1. Харченкова. И. Индивидуально-ориентированные учебные планы как средство для разработки индивидуально-образовательных программ. *Школьное планирование*. 2006. № 1.
2. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. М. Педагогика, 1990. 192 с.

References:

1. Harchenkova. I. (2006) Individualno-orientovannye uchebnye plany kak sredstvo dlya razrabotki individualno-obrazovatelnyh programm. [Individual-oriented curricula as a means to develop individual-educational programs]. *Shkolnoe planirovanie*. 2006. № 1. [in Russian]
2. Unt I. (1990) Individualizaciya i differenciaciya obucheniya. [Individualization and differentiation of learning]. М. Pedagogika, 1990. 192 p. [in Russian]